

Перу І. Качуровського належать літературознавчі дослідження “Новела як жанр” (1958), “Строфіка” (1967), “Фоніка” (1984), “Нарис компаративної метрики” (1985). Він – автор численних літературно-критичних статей і перекладів, упорядник хрестоматії української релігійно-філософської поезії.

м. Київ

Анатолій МОЙСІЄНКО

Володимир Янів

ПРО УНІКАЛЬНУ ХРЕСТОМАТІЮ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Хрестоматія української релігійної поезії, що охопила спадщину трьох століть зі сто шістдесятьма спрофільованими авторами, унагляднює в певному сенсі знаменне ствердження у Костомарових *Книгах Битія* про релігійність українців, мовляв, Україна “держалась закону Божого, і всякий чужестранець, заїхавши в Україну, дивувався, що ні в одній стороні на світі так щиро не моляться Богу, ніде муж не любив так своєї жони, а діти своїх родителів”. Констатація тим важливіша, що *Книги* це офіційний документ серйозного гурту інтелектуалістів – Кирило-Методіївських “братчиків”, отже, своєрідний вислів колективної думки доби.

Це місце наче перегукується з характеристикою полян у Несторовім літописі: вони жили із сусідами у згоді і мали “обичаї батьків своїх, кроткі і сумирні”, а ця лагідність і стриманість лучилися з високим відчуттям родинної моралі, з унормованим весільним ритуалом: древньоджерельна кваліфікація, яка могла схилити Костомарова до думки, що “ще до прийняття віри (...) кланялися слов’яни одному Богу Вседержителю, ще Його не знаючи”.

Костомаров категорично потверджує своє переконання п’ятнадцять років пізніше в етнопсихологічному есеї про *Дві руські народності* (1861) – і то способом, який має спеціальне значення для Хрестоматії, бо просто сполучає релігійність з поетичністю, мовляв, український народ “берегтиме в собі релігійні основи доти, доки існуватиме сума головних ознак, що становлять його народність: це неминуче виходить із його поетичного настрою, яким одріжняється його духовний склад”. Тут ще важлива сполука поетичности з настроєм, отже з почуттєвістю, природною диспозицією, що її український філософ і культуролог Іван Мірчук уважає основою релігійності слов’ян у протиставленні до германських і романських народів. І тому лірика й ліризм, як вияв почуттєвості, отже, насамперед поезія, становлять в українському народі найзнаменніший вияв духовості. І тому без Хрестоматії цієї поезії важко було б уявити відзначування такої події, як Тисячоліття Хрещення.

А втім, саме лірика й ліризм переносять нас крізь століття аж до коренів нашого християнського світогляду, хоч у тих часах поезії у клясичному розумінні не було (а чи її сліди не збереглися); проте лірика й ліризм є скрізь: в гоміліях, літописах, житіях святих чи поученнях, і тому перед Конгресом Української Науки у сукупності завдань стоїть обов’язок продовжити Хрестоматію релігійної поезії аналогічними хрестоматіями прози й драми (театральним мистецтвом).

Це ж не випадково Блаженніший Митрополит Іларіон назвав свою натхненну похвалу Великому Каганові-Хрестителеві символічним протиставленням у *Слові* старозавітного юдейського закону новозавітній християнській благодаті, що є ключовими визначеннями на базі існуючої духовності й накресленням шляхів на далеке майбутнє. За засадою модер-

ної цілісної психології можна – на підставі сконстатованої центральної питоменності людини чи якоїсь конкретної спільноти – вивести низку похідних данностей духовості. Так, ригоризмові німого закону, його штивності, безособовості, безсердечності (чи “студенству”, якщо вжити окреслення Проповіді), навіть жорстокості, насиллю протистоїть у благодаті: інтуїція й вникнення, теплота, бажання соціального контакту й співчуття, милосердя, охота розуміти й потреба знайти для себе зрозуміння. Закон – це зовнішні тверді рами; благодать – внутрішнє, щире відчуття Божого голосу; закон керований розумом і утримуваний волею; благодать випромінює почування і плекає їх. Коротко: благодать це цілий світогляд, опертий на любові, – світоглядом є й закон, опертий на силі. На кожную данність можна б знайти приклад у самім Іларіоновім *Слові*, але на це була б потрібна окрема студія; окремої праці треба було б, щоб виявити, наскільки примат любові над силою притаманний ідеалові українця. Вже Преподобний Нестор цитує закид геройському Святославові, мовляв, він у своїх завойовницьких амбітних планах “чужої землі шукає та її береже, а свою втрачає», і цей терпкий докір закінчується патетичним закликком до почувань – патріотизму й родинної любові: “Чи не жаль тобі отчизни, ні старої матері, ні дітей...”. Хоробрі дружинники могутньої коаліції Володимира Мономаха з 1103 і 1111 рр. тільки з тяжким серцем і по зрілій застанові наважуються на походи з урахуванням інтересів усієї держави, але й хліборобських смердів. Походи були необхідні, щоб випередити й унеможливити грабіжницькі наскоки половців, коли “приїде половчин, прострільть смерда і забере (...) коня, і жінку смерда, і діти його, і гумно запалить”. При цій загрозі не час було жаліти столочених ланів... Отже, почуттєва національна солідарність стоїть перед завойовництвом чи пригодництвом. І, навпаки, гірко плакали по легкодушнім поході Ігоря цнотливі жони одчайдушних лицарів з-під Каяли, кажучи: “Вже нам наших милих лад ні мислю змислити, ні думкою здумати, ні очима оглядати, а золота і срібла нам нітрохи на ковтки-трепітки не почепляти...”.

Володимир Великий після охрещення намагався під впливом благодаті створити з Київської Русі предвісника соціальної держави. Його відчуття справедливості сугерувало йому інституціоналізувати допомогу убогим, що приходили до його двору. Ця допомога розвинулася згодом в організовану розвозку страв та питва для немічних, літніх і хворих до їх жител; у своєму пориві неопіта скасував він кару смерті... До любові є окрема апострофа у першому відомому Поученні Владики Луки Жидяти: “Любов плекайте до всякої людини, а зокрема до братії, і нехай інакше не буде в серці, а інакше на устах... Помилуйте убогих, голодних, в’язнів, до своїх сиріт милостиві будьте...”. До трьох богоугодних діл не переставав закликати Володимир Мономах: покаюння, глибокого почуттєвого зворушення (“сльоз”) і милостинь, не дозволяючи “могутнім обидити мізерного смерда, ні убогої вдовиці”. Свою миролюбність висловив він також у формі коротких афоризмів: “Лучша незаможність праведника, ніж многі багатства грішників”, або “Відмовся від зла, чини добро, шукай миру!”.

По століттях прозвучить цей ідеал у Сковороди (1722–94), який у призмі етнопсихолога Я. Яреми представляється (у його з’ясуванні з 1935 р.) як “цвіт української духовості”; “в ньому відбивається в найголовніших рисах і сам український нарід, бо й він, як Сковорода, назверх злидар, без жадоби до земних дібр, прив’язаний у своїй покорі до земних злиднів та своєї ролі нижчого в театрі життя, без вищих у своєму серці претенсій мати силу і значення в світі, відданий більше внутрішнім переживанням, ніж діяльності назовні, з думкою, спрямованою на ідеал моральної краси й щастя у світі вічності; естет і співак (можна б додати: й поет – В. Я.) у своїх терпіннях, і при цьому строгий суддя, непримиренний ворог і вічний революціонер проти сил тієї поганої й лихої зовнішньої дійсності. Таким

Сковородою був український нарід довгі віки”, та, як бачимо з попередніх зіставлень, постійно. Цитата для нашої теми – підставова. Її початок нагадує нагорну проповідь про вбогих, плачучих, лагідних, голодних і спрагнених правди, милостивих і миротворців, чистих серцем, що їхнє буде царство небесне, і які самі мають змагати до царства Божого на землі. Кінець цитати – це ідеал праведного християнина з виразною сполукою ліризму, почуттєвості й релігійності.

Симптоматично, що життєві принципи нашого Мислителя, сформульовані фаховим етнопсихологом Яремою і акцептовані ним, прозвучать 28 років пізніше на Науковій Конференції у Рокка ді Папа в устах історіософа й історика ієромонаха Атанасія Великого, ЧСВВ, у свіжому насвітленні і з новою аргументацією. Історичний процес більшості народів базується, на думку о. Великого, на принципі сили й влади, і то в подвійному розумінні – політичному й економічному. Ця засада в нас не відома або вона десь на далекому пляні. Послідовно також історіографія та історіософія інших народів спираються назагал на принципі сили й влади, і за цією концепцією йшла і наша наука, але в глибині народу діють інші рушії, які все-таки дозволили нам витримати всі історичні лихоліття. За автором – це принцип “слави” як синтези добра й краси. Це насправді – Іларіонове розуміння благодаті у протиставленні до закону та впливаючої з благодаті всеохопної любові... Яка ж принадлива картина стабільності українського світогляду й ідеалу людини та впливаючої з неї дії!

Можна проілюструвати цю стабільність ще тільки двома прикладами з поезії, щоб довести, наскільки саме поезія переплітається в нас зі світоглядом. Насамперед зачитуємо з Шевченкових піснєх *Молитов* (1860) три паралельні місця для виразного протиставлення сили правди, праці й любові:

(сила і влада)	(правда)
“Тим неситим очам, Земним богам-царям, І плуги й кораблі, І всі добра землі, І хвалебні псалми Тім дрібненьким богам...”	“Роботящим умам, Роботящим рукам Перелогі орать, Думать, сіять, не ждять І посіяне жать Роботящим рукам...”
(любов)	
“Мені ж, мій Боже, на землі Подай любов, сердечний рай, І більш нічого не давай.”	

І довший уривок з відомої поеми нашого сучасника Миколи Руденка “Народе мій”:

“Та є Твоєї долі власний човник,
Що *напрямку ніколи не ламав*,
Пишайся тим, що ти не *завойовник*, –
В неволі ще нікого не *тримав*.”

Землі чужої не топтавши зроду,
Свою стеріг із косами в руках.
Пишайся тим, мій праведний народе,
Бо ти найвищий подвиг у віках.

І людство, переймаючи науку,
Збагне, чому в тернах твоє чоло:
Ти є Месія, котрий терпить муку
За гріх сусідський, за криваве зло.

І той зло дав, хто *влив більше крові*
Чи напустив на душі туману –
Твоя могутність у твоїй *любві*
До колосків на рідному лану.

Нові століття в тебе є по праву:
Ти світ навчиш і сіяти й косить,
Бо на *любов* тобі дарує *славу*,
Яка живих і мертвих воскресить!”

Таким є широке полотно десятиох віків нашої благодаті, на якому пропонуємо три століття (якщо не рахувати анонімної) нашої релігійної поезії для студій в університетах і навчання в наших школах. У Хрестоматії

тії є відбиття і нашого теперішнього духового стану, що, однак, впливає з тривалої константи нашого ідеалу, яка свідчить про спадщину Київської Русі та її справжніх спадкоємців – синів української землі, з яких десятки терпіли за поставлене біля нас на сторожі Слово, не скорившись: якщо говорити символами, але й граничними стовпами, – від Шевченка до Стуса. Хай же ж із тим Словом ідуть у дальші століття нові покоління, засвідчуючи своєю поставою й працею незламну вірність Заповітам, які створили м. ін. і ті автори, що їх твори зібрані у Хрестоматії.

Мюнхен

*З добірки перлин української поезії, приурочених до свята Різдва Христового**

РІЗДВО ХРИСТОВЕ

Без кінця і краю
Таїнство Різдва...
Сію-посіваю
Зернами слова:

Щоб жили багаті
В мирі, без тривоги,
Щоб у вашій хаті
Народився Бог.

Олекса Веретенченко

ВИФЛЕЄМСЬКІ ПАСТУХИ

Розірвались чорні хмари,
Зникли тіні степові,
Десь прокинулись отари
І спокійні вартові.

Мов позбавлені полуди,
Очі глянули сміліш,
І юнацькі дужі груди
Сколихнулись веселіш.

Мов корона – діядема
Світової краси,
Ясна зірка Вифлеєма
Промінь кинула святий.

Діти праці, діти степу,
Що з отарами зросли,
До таємного вертепу
Дивну радість понесли.

В шатах ночі блиск пророчий
Все обняв і огорнув
І в закриті сонні очі
Палом радості дмухнув.

Радість змученого стану,
Дивну зіроньку із зір –
Щастя, волю довгождану
І душевний тихий мир!

Григорій Чупринка

ХРИСТОС НАРОДИВСЯ

*Не до Юдеї шлях вам,
Вертайте й з Галілеї!
Ідіте на Україну...*

*Павло Тичина:
Скорбна мати*

Сиділи круг багаття
У шкурах, наче звірі –
І хтось: Христос родився!
А в них не стало віри...

Ураз сліпуще сяйво –
(Зраділа вся маржина) –
Мов зіронька Дитятко
Всміхалося із сіна.

Колядку затягали,
Та рвалася без впину...
Він десь, комусь родився!
І, може, й спас чужину!

Зірвалися. Припали.
Молилися Дитині:
– Між нами Ти родився!
Між нами – в цій країні.

Богдан Кравців

* Продовження див. на стор. 74, 86, 107, 112, 118, 123, 131, 144. Аналогічну добірку див. журн. "Народна творчість та етнографія" № 1, 1998.